

У сљедећим текстовима препознајте фонолошке, морфолошке, лексичке и синтаксичке карактеристике призренско-тимочког дијалекта:

jalekta. Od svih govora prizrensko-južnomoravskog dijalekta oni posjeduju najviše štokavskih inovacija.

Taj govorni pojas naseljen je iz matične oblasti migracija. Razlike prema južnim govorima poddijalekta uočavaju se dijelom u Aleksinačkom Pomoravlju, a nešto znatnije u idiomima na sjeveru oko Rašnja sve do Stalaća, gdje se miješaju južnomoravske i kosovsko-resavske osobine.

Glavne osobine ovog poddijalekta su sljedeće:

1. uglavnom sistemski prelazak poluglasnika u /a/ i prenešenje akcenta s otvorene ultime (*žéna, vénac*);
2. jotovane grupe *pj, bj, mj, vj* (sporadično i *zdravje, sno pje* u Leskovcu); grupa *jd > đ*; forme *cvrsto, crešnja*;
3. vokalno /j/ dalo /u/ (*vuna, sunce*); -l prešlo u -a odnosno -ja (*kota, daja, videja*);
4. forme *pile - pilići*;
5. oblici zamjenica *ńo, ńojzi, ńuma, ne, ve, gi*; komparativi pridjeva tipa *najmladej, pomal, visoški*;
6. imperativ *jedete, zborete*; uglavnom nepoznavanje nastavaka -av, -ev, -iv u 3. l. mn. prezenta;
7. forme *ge / de*;
8. spojevi tipa *naši deca, nema brineš, Će mi budne li kum el sta-rejko?, Ne li si videa?*

TEKSTOVI

Nastradin Odža

Za túrsko vréme bija jén, zvája se Nastrádin Óž'a. A imála jéna, svád'ba bila. I otiša táko č'óvek, néje obúčen bija, onáko u odélo otiša da gi č'estíta. I káko úša u vráta, né da úž'ne ováko nego stanája na kráj, sednája i doné'le mu jénu kávu, čaj mu doné'le. Sedéja málo vréme, né-mu táko zbóriy... I otiša pósle, ón se obúka u rúno adž'ilársko, popóvsko, znáš, odélo, obúka se své. Sedéja jéno vréme, kros jén saát drúge gósti dóš'le, č'e da ide i ón. «Ó, ájde, izvólte, izvólte» – lépo ga doč'eká'le i néga ga uzímay i túriv ga gór báš u č'óš. Č'e dóž'e t'rpéza, več'éra, č'e dóž'e. Nému víka: «Óž'a, úzni, jédi». Ón dofatija pa své sípe na odélo. «Št'ó rádiš, óž'a?» «Vi ne č'iníte siromáu č'ovéku nego na odélo. Kój ima dóbro odelo, néga poš'tú'ete». «Káko?» »Bija sam nápret, níkoj néč'e da mi zbóri, a sák-sam dóša, nésam dóša da jédem, sámo táko da vi č'estítam». Óni teke poč'ná'le da se gléday táko. Íma negóvo mlógo. Negóve príč'e íma mlógo da č'ú'eš.

Čedomir-Čeda Babarogić, 1905, Prizren, Remetić 1996, 548.

Vraži kamen

Nikipút, u stáro vréme, dávoli rešile da skrénev tók na réku Pčín'u, da téči nekude Búgarsku. Sabirále kámeňa po pčín'ski brégovi i dolíne i frl'á'le u Pčín'u, kude Šáince.

Kad víše néje imálo kámeňa u blízínu, jedən n'óc otiš'le dávoli č'ák u Končúlsku klisúru. Támo nášle niki kámen golém kao sténa, i svi zájedno ga poné'li na kude Šáince. Kámen bija téžak, a pút dlóg, pa se dávoli na mlógo mésta odmará'le. Nésu ni primetile kád je n'óc próš'ja. U Klínovac pr'vi petlóvi zapojá'le, dávoli se preplašile, frl'ile onúj grámádu što nosile i razbegá'le se.

Od tág, u Klínovac stóji, pokraj jednú vodenícu, golém kámen, kao kúca, a národ ga víka Vráži kámen.

Rade Tomić, rod. 1922. u Baraljevcu [Pčinja], Marinković 2002, 152-153.

Komšija ti je, dete, košulja do snagu

Ču ti kažem bre, dete, své što znám. Onó, ja sam stár čovék, mlógo i zabrálam, al pá sam u sáves.

(Znáe on, čero, mlógo da příča. A i vóli da oráti takój niki ka[d] dóde, dak póviš sám sedí zbok tuj bólnu nógu).

Pal da ti kazí'em za nógu kakó sam se utepája. Onó, víkam, svi smo pod bóga (krsti se), al nésam se ni pazíja. Nésam, dete, slúbu pregledája. Ukačí se na plémeňu, ranú za stóku da skínem. I u onój skidárie, stupnú, onáj přečka se iskrši, slúba mrdna... Od visóko pádo. Iskrši nógu u kúk, pa moí téški boléži. Edón Cékavčanin, dóbar čovék, Cvétko mu íme, ón mi je namiscája nógu...

Né, né, nécu zabrávim. Još u jednu nívu ímam bunár, Do volá-váčko, tám ni je niki púd bášča bílá. É, ság na kráj, evé vidiš, u obór bunár. Táj e o[d] ckóro. A dva-trí métra od néga je bijá stár bunár. Moj tátko ga je još kopája. Al izgubi mu se žtca, pa dve-trí léta múka za vódu, néma ni za lúdi, ni za stóku. Pa is komšje. Nésu ni duša valá, branili. Dóbri su ni komšje, i za lóšo i za árno. (Komši ja ti je, dete, košula do snágu). Ság u ováj bunár, vóda kólko ócež gu íma.

Mírko Živković, 81 god., Lebane, Žugić 2005, 465-466.

I gorko u usta, i gorko

U stamák múka. Néki dán níje mlógo lóše, a néki dán kad víkne da bolí, da se crkne! i gótovo. Ne stoi-se ná-zem. I povrácam. Po pětinaes dána, po nedělu dána níšta. Sámo: Ni vódu, ni léba, ni níšta, níšta, ni mléko, ni níkakvo. Níkakvu ránu.

Na prošli Uskrs, na sán, na nós téklo, téklo, i kad sam se ustála óno sve bílo krvavo tó. I ústa, své, nešto górko; ja brišem, onó górko, ja brišem, óno górko. I ja ustánem, i pódem na támo, óno júrnu krv, stárac rípi da úzne lávor, i dónese mi lávor, i óno júri dál'e, i tečé, i tečé. Póсле i snáa úzede da me obríše od onó, onó sve góre, i sprémimo se dídemo kqđ lekára. Póđemo kqđ lekára dídemo óvde, óno sve víše, ováko u šáke, sámo téče tam po pút. Otišli mo do lekára, oni ne móže níšta da učínu, ne smédu. I póсле, sín mi dođe i otiđomo za vároš. U

Aléksinac. I támo óni nabíše u °nu gázu, zatvoriše, réče, za trí dána dídeš kúci i da ležiš. Tréci dán dídem da mi izvučú onó. Já-sam otišla jópet, oni nésu sméli, pá-smo íšli u Aléksinac, te smo izvúkli onó. Pó-sle málo takó dvatri dána to íšlo i přestanu, níje víše. Ali za to vrěme nésam toliko ja osečála, 'a sam bíla jáka, púna. Imam i slíku da vídite kakvá-sam ja bíla púna. I odótle sve čezním, čezním, čezním, níti mi se sládi, níti mi se štá jedé, i níkad, i níkad i níje dóbro. I górko u ústa, i górko, i górko i dan-danás.

Milka Mitić, 70 god., Gredetin [Aleksinačko Pomoravlje], Bogdanović 1987, 282.

Ču ti pričam

Ču ti pričam. Zaboléše me óči. Otidó kod dóktora. Pa tag ovój ópera. Na néga vídim. I kad me na ovój, da próde dve gódi ne po tem «aa – réko ja, – batali ga, šta ću da čekám dále, na jednú óko vídim. A póse tóga imája sam ovdé sícu. Próde pa ovó otpádne, a ja ga otkinú. Dósta je jednú óko. Vídim Niš, vídim pláninu [...] Fála na Bóga. Bóg je ják, Sa své mi je dóbro. Nésam boluvája, ni ponápřed bolújem, zatój što poštújem Bóga. Néki néče poštuje Bóga. Pa, pcúju ga. Fála Bógu. Oni ga pcúju. Koj će mi da zdrávlje?

Svetozar Jovančić, 1885, Lalinac [okolina Niša], Toma 1998, 461.

Dodolska

Nas šes drugáčke se soberémo na jednú mésto, u jednú kúcu, el kúde tébe. el kúde méne, i ponesémo kotlence, u néga vodá i baz i počnemo da ídemo od kúcu do kúcu. Túrimo trkaló od búrjan na glávu i kad náidemo u avliju, prskamo s búrjan i pévamo. «Otvór, ótvor béli dvóri!» Tag pévamo:

Rósi, rósi, zarosila
oj dódole,
sítna kíša berikétna
da zarósi, da potópi
sítna kíša berikétna,

oj dódole, mili božé,
daj, bóže, daj
sítnu kíšu berikétnu!

Léti, léti préperugo
pa odléti u liváde
neóreno, nekóseno,

daj, bóže, daj
sítnu kíšu berikétnu,
míli božé!

Tág ni dav síto i trkálamo ga tríput i víkamo: «Púni, bóže, púni, bóže!». Áko pádne síto prázno – néće búde mlógo ródna gódina, će búdne súšna; a áko pádne na dno, će búde kíša i će se ródi berikét. Pó-sle ni domačini dav brášno po edán tańír i kašíku sol, pa sol túramo u marámče, a brášno u baščaláče. I, kəd iskačámo iz avliju pévamo: «Ostán, ostán béli dvóri.» U kojú kúću dódemo poslédnju, tuj délimo brášno i sol i izrúčamo vrúću pogáču pa se rastúrimo i ídemo si sváka dom. I kíša si pádne.

Zagorka Ljubenović-Andelković, Leskovac, Mihačević 1977, 75.

SVRLJIŠKO-ZAPLANJSKI DIJALEKT

RASPROSTRANJENOST

Prostor ovog dijalekta ima neobičan, sabljast oblik, zaboden sa sjevera od kosovsko-resavske zone kod Slemena prema jugu između prizrensko-južnomoravskog dijalekta na zapadu i timočko-lužničkog na istoku. To je uzana traka duga oko 120 kilometara, a široka petnaestak kilometara, koja se proteže preko mnogih dolina i planinskih visova, najčešće bez prirodnih granica. Smješten je uz tok Južne Morave, i to tako da nigdje ne silazi u dolinu niti se udaljava od nje.¹⁵

Neobičan geografski položaj i oblik ovog dijalekta može se objasniti time da mu je prvobitno područje bilo manje a šire, i da se nalazilo nešto južnije. Ono je tako oblikovano raznim migracijama. Moravska dolina je bila privlačna za naseljavanje, ali i nepogodna za duži opstanak. Njom su prolazile razne vojske pred kojima se sklanjalo domaće stanovništvo. Tako je Pomoravlje ratovima praznjeno, a u periodima mira ponovo punjeno, najčešće novim stanovništvom. «Bilo je prirodno i da se žitelji predela oko gornjeg toka reke spuštaju u plodnije krajeve u donjem toku. Tako se sadašnji svrljiško-zaplanjski dijalekt proširio daleko na sever, možda sve do sastavka dveju Morava, da bi se zatim njegovi nosioci, spasavajući se nevolja koje je donosio život kraj carskog drumu, povukli u brda istočno od južnomoravske doline. Novi stanovnici, dolazeći s juga i jugozapada, prošli su tom dolinom sve do Stalaća» (P. Ivić).

¹⁵ Vidi gore granicu prema prizrensko-južnomoravskom dijalektu i dolje prema timočko-lužničkom.